

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ (ДИДАКТИЧНІ УМОВИ)

У статті розглянуто систему дидактичних умов, які забезпечують викладачеві можливість організувати активну діяльність студента засобами музично-комп'ютерних технологій.

У підґрунтя реалізації процесу формування творчої активності майбутнього вчителя музики засобами музично-комп'ютерних технологій (далі МКТ), ми покладаємо комплекс дидактичних умов, які спираються на систему певних принципів, оскільки принципи – це вихідні положення, ідеї, основні вимоги, виконання яких забезпечує досягнення конкретних цілей [1: 68]. Тому завданням статті є аналіз принципів, реалізація яких сприяє формуванню креативності майбутнього вчителя музики.

У дослідно-експериментальній роботі перший принцип, що ми виділили, – принцип *інтерактивності*. Назва принципу походить від англomовного терміна, що означає навчання, засноване на взаємодії, і навчання, побудоване на взаємодії. Традиційна активність викладача переміняється активністю студентів. Викладач не дає готових знань, а спонукує студентів до самостійного пошуку. Тому студенти готують домашнє завдання з питань нової теми, розбиваються на мікрогрупи, складають план відповіді, вибирають головне. Працюючи в малій групі, під час обговорення конкретних проблем майбутній учитель бере активну участь у всьому, що відбувається на занятті, пояснює іншим, що зрозумів сам. При повідомленні матеріалу з нової теми перед аудиторією майбутні вчителі обов'язково задають питання на засвоєння та осмислення. Взаємодія в мікрогрупі розвивається у взаємодії зі студентською групою. У результаті майбутні вчителі самостійно з'ясовують помилки при формулюванні цілей, визначають джерела цілепокладання. Отже, завдяки цьому принципу відбувається обмін знаннями студентів з основ цілепокладання, обмін діями щодо формулювання цілей. Така організація роботи на семінарі розвиває навички взаємодії майбутніх учителів з інформаційними джерелами, з мікрогрупою, зі студентською аудиторією. Принцип інтерактивності дозволяє максимально використати особистий досвід кожного студента, заснований на атмосфері співробітництва, повазі думки кожного, вільного вибору особистих рішень.

Наступний принцип реалізації комплексу дидактичних умов – принцип *цілісності*. Цілісність – це певна якісна повнота, внутрішня єдність розглянутого явища, що виражається в його системності, структурності, стійкості, відособленості, самостійності цілого, у його способі існування, у його специфічній якості [2]. Принцип цілісності забезпечує сприйняття педагогом професійно-особистісного саморозвитку майбутнього вчителя як системи самооцінки, що складається із взаємозалежних компонентів самоусвідомлення, самоорганізації й самоврядування. Тому, керуючись цим принципом у процесі викладання дисципліни, можна використати відповідні завдання для студентів у мікрогрупах при підготовці нової теми. Спільна діяльність студентів сприятиме розвитку компонентів їхнього професійно-особистісного саморозвитку. Студенти самостійно відбиратимуть матеріал, розподілятимуть між собою, виділятимуть головне, стежитимуть за регламентом виступу кожного представника творчої мікрогрупи. Це уможливить для кожного студента виступ із повідомленням, постановку питання з викладеного матеріалу своїм однокурсникам на семінарських заняттях. Принцип цілісності визначає саме таку сукупність обставин процесу навчання, у якій відбувається підвищення ініціативності й активності студентів, сприяння розвитку самоусвідомлення, що спонукує майбутнього вчителя до вдосконалення власної особистості.

Принцип реалізації дидактичних умов, взаємозалежний із принципом цілісності, – принцип *структурності*. Назва принципу походить від латинського терміна, що позначає будову, розташування, порядок, сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. Ми у своїй дослідно-експериментальній роботі виділили принцип структурності для розуміння педагогом взаємовпливу компонентів творчої активності майбутнього вчителя і визначення специфіки діяльності викладача музики з формування відповідних компонентів означеного феномена.

Принцип *врахування стратегій виховання і навчання* впливає із твердження, що творчо обдарована особистість у процесі актуалізації своїх здібностей переживає стан деякої емоційної і соціальної дезадаптованості. В.Н. Дружинін звертав увагу на те, що сама творча діяльність зв'язана певним чином зі зміною стану свідомості й у деяких випадках із психічною перенапругою і виснаженням. У зв'язку з цим можна говорити про необхідність, з метою виховання творчої особистості, особливим чином організованого простору її творчої активності. Саме організація цього простору уможливить творчо обдарованому студенту зняти відчуття дезадаптованості.

Принцип *сприяння розвитку внутрішньої мотивації студента, активізації його інтересу до творчої задачі* ґрунтується на положеннях дослідників, які досить виразно ставлять питання про зовнішню або внутрішню детермінацію творчої діяльності. Прихильники зовнішньої детермінації пов'язують формування передумов творчої діяльності з умовами виховання, з впливом соціального середовища; прихильники внутрішньої – з формуванням внутрішньо-особистісних передумов. На основі цих факторів і у процесі їхньої взаємодії в людини формуються ті або інші мотиваційні переваги, які можна розглядати як відносно стійкі оцінні диспозиції.

Л.Б. Богоявленська визначає внутрішню мотивацію як пізнавальну, детерміновану більшою мірою зацікавленістю у справі, ніж у своєму успіху, і вважає її справжнім двигуном творчого процесу. В основі зовнішньої мотивації, на думку дослідниці, лежить мотив досягнення, прагнення до авторитету, до демонстрації власних можливостей і здібностей, і тому вона скоріше може бути розглянута як психологічний бар'єр для прояву пізнавальної самодіяльності і творчості в цілому [3].

Внутрішня мотивація, за твердженням Х. Хекхаузена, базується на інтересі, спонукальній силі. Її мотив безпосередньо входить у зміст розв'язуваної задачі, в умови і способи її рішення, у її результат. Ми також не можемо не враховувати висловлену Х. Хекхаузенем думку про те, що як мотиви досягнення, так і мотиви співробітництва забезпечують прояв творчої активності людини: перші – на особистісному, другі – на соціальному рівні [4: 92]. Прагнення до успіху, наприклад, активізує творчі ресурси людини, вона йде на ризик, сподіваючись на успіх і удачу. Це досить часто стосується винаходів і наукових відкриттів і може бути позначене як принцип **сполучення мотивів досягнення і співробітництва**.

В.С. Ротенберг і В.В. Аршавский вважають, що генетично закладені тільки передумови до творчої діяльності [5: 32]. В.Н. Дружинін припустив, що саме наслідування творчій людині в умовах нерегламентованого виховного й освітнього середовища сприяє формуванню творчого відношення до дійсності. Він також відзначав, що потреба у творчості виникає особливо тоді, коли вона небажана або неможлива: свідомість немовби провокує активність несвідомого [6: 98].

На основі вищевикладеного формулюється принцип **необхідності актуалізації творчого компонента поведінки самого викладача**. Саме сполучення подібних компонентів діяльності і поведінки викладача як організатора простору для творчої активності студента, на наш погляд, здатне принести бажаний результат.

Принцип індивідуалізації навчання найуспішніше виконується за допомогою засобів МКТ. Відзначимо, що індивідуалізація навчання заснована на індивідуальному підході до кожного студента, виборі індивідуального змісту навчання, індивідуальної траєкторії навчання і розвитку особистості. Диференціація теоретичного і практичного матеріалу в програмних засобах навчального призначення повинна бути педагогічно доцільна. Це означає поділ навчального матеріалу, питань і завдань за рівнем складності, за видами навчальної діяльності, за обсягом опрацьованого матеріалу. Цей принцип дозволяє працювати на різних рівнях складності, генерувати завдання, що відповідають особливостям сприйняття, уваги, пам'яті, розумових процесів, темпераменту і вольових якостей студентів, їхньої індивідуальної мотивації.

Принцип саморозвиваючого сходження, самонавчання, самоосвіти (принцип "самості") означає, що основним пріоритетом особистісно орієнтованого навчання є створення умов для самостійної навчальної діяльності студента, що сприяють його самопізнанню, самовизначенню, самовдосконаленню, саморозвиткові, самонавчання і самоосвіті. Уже зазначалося, що однією з важливих задач, розв'язуваних у процесі становлення особистості, є реалізація власного "Я" (К. Юнг). Спираючись на висновки таких психологів, як А. Адлер, А. Маслоу, В.А. Петровський, К. Юнг та ін., зауважимо, що усвідомлена активність суб'єкта навчання розвиває його творчі здібності, сприяє створенню умов для самореалізації, а головне – його самоактуалізації. Психологи вважають, що у процесі самореалізації відбувається особистісне зростання індивідуума, його самовдосконалення. Це дозволяє повніше розкрити і реалізувати його вроджений потенціал. Реалізація цього принципу при використанні МКТ можлива в тому випадку, коли у процесі навчання створені умови, *по-перше*, для більш повного прояву і реалізації можливостей студента, відповідно до його підготовки, здібностей і психофізіологічних особливостей; *по-друге*, для розвитку здатності до самоосвіти, самонавчання, самовиховання, саморозвитку, самовизначення, самостійності і самореалізації.

Принцип розширення креативного поля студента. Здійснення розвитку творчих здібностей особистості припускає, що навчання й особистісний розвиток повинні бути засновані на засадах творчої діяльності. Розглядаючи можливості розвитку творчих здібностей індивіда при використанні засобів МКТ, відзначимо, що усе більшого поширення набуває всесвітня мережа Інтернет. Доступність і розмаїтість видів телекомунікацій призвели до того, що робота в мережах стає невід'ємною частиною навчального процесу. Працюючи в мережах, студент, може представляти себе як особистість різними способами. Свою індивідуальність він може виразити шляхом простої текстової реєстрації або імітувати своє "Я" за допомогою віртуальних образів. Кожне таке представлення впливає на людину, змушує її задуматися над тим, що вона являє собою як особистість, які її характерні достоїнства і недоліки.

Принцип суб'єктивності досвіду студента. Цей принцип припускає врахування суб'єктивного досвіду студента, що дозволяє максимально індивідуалізувати і диференціювати навчання за рахунок вибору необхідних для конкретного індивіда педагогічних упливів. Кожен студент є носієм суб'єктивного досвіду, що безупинно збагачується у процесі навчання. На суб'єктивний досвід студента найбільший уплив здійснюють такі моменти, як: рівень розвитку інтелекту, рівень знань, умінь, навичок; наявність у кожної людини своїх нахилів і бажань, особливостей мислення, сприйняття і пізнання навколишнього світу, перевага способів переробки навчального матеріалу; мотивація; ступінь попередніх успіхів.

Використання МКТ дозволяє студентам організувати власну діяльність згідно зі своїми потребами й інтересами, відповідно до наявних знань, і темпом навчальної роботи. Підкреслимо, що опора на індивідуальний досвід студента, дозволяє надати йому конкретну допомогу і підтримку; сприяє більш повному задоволенню його потреби в самовираженні, саморозвитку, самонавчання, самоосвіті, самовизначенні.

Принцип психофізіологічної індивідуальності студента припускає всебічне врахування здібностей, бажань, мотивів, інтересів і переваг студентів. Гуманістична парадигма освіти припускає, що вибір технологій повинний ґрунтуватися не тільки на вимогах соціуму, але і на індивідуальних психічних і особистісних

властивостях студентів. Отже, педагогічний вплив на студента принесе очікувані результати тільки тоді, коли він спирається на реальний рівень психофізіологічних можливостей особистості.

Вищезазначені принципи склали підґрунтя процесів формування творчої активності майбутнього вчителя музики, який може успішно відбуватися лише за певних дидактичних умов. Останні трактуються як атмосфера (середовище), де у тісному взаємозв'язку представлена сукупність психологічних і педагогічних факторів (відношень, засобів), що забезпечують можливість викладачеві організувати активну діяльність студента.

Моделювання творчого процесу, способів упорядкування взаємозалежної діяльності викладача і студентів спрямоване на рішення освітніх, виховних, розвиваючих і творчих задач. А мотивація, виявлення внутрішніх ресурсів до творчості відбувається через створення на заняттях атмосфери, умов і середовища для творчості.

Американський психолог Дж. Гілфорд уважав, що креативність мислення пов'язана з домінуванням чотирьох особливостей:

- оригінальності, нетривіальності, незвичайності ідей, яскраво вираженого прагнення до інтелектуальної новизни;
- семантичної гнучкості, тобто здатності бачити об'єкт під новим кутом зору, виявляти його нове використання, розширювати функціональне застосування на практиці;
- образної адаптивної гнучкості, тобто здатності змінити сприйняття об'єкта в такий спосіб, щоб бачити його нові, сховані від спостереження сторони;
- семантичної спонтанної гнучкості, тобто здатності продукувати різноманітні ідеї у незвичайній ситуації.

Велике значення має підтримка почуття успіху і впевненості в собі студента. Інтелектуальні здібності людини, як правило, страждають від частих невдач, і острах чергової невдачі починає автоматично виникати при зустрічі з новою задачею. Вона породжує захисні реакції, що заважають творчому мисленню. Для підтримки почуття успіху, настільки необхідного для посилення інтелектуальних потенцій студента, необхідно створити атмосферу співробітництва. Найголовніші гасла педагога: "Я – педагог – вірю в досягнення тобою успіху. І твій успіх – це успіх моєї роботи, мого життя. Ти – студент – довіряєш мені. У нас разом усе вийде. Я потрібен тобі для того, щоб ти зміг перевершити самого себе". Якщо в минулому визначений спосіб рішення творчих і технічних задач виявився досить успішним, то ця обставина спонукує студента і надалі дотримуватися цього способу рішення.

Л.Б. Ермолаєва-Томіна, визначаючи творчу активність, виділяє два її основних рівні (високий і низький) і виявляє їхню залежність від чотирьох середовищних факторів, серед яких особливо відзначає вплив типу виховання і навчання [7: 118]. На думку автора, низька творча активність і слабо виражені здібності до творчої діяльності переважають у студентів, що випробовують такі стратегії, як диктат; високі ж здібності виявляються у випадку демократичного відношення педагогів і студентів. А отже, завершивши навчання у вузі, майбутній фахівець може мати психологічне підґрунтя для саморозвитку. Творчість, як спонтанне явище, не можна заготовити під час навчання у вузі, тому здатність до саморозвитку виходить за межі навчання і передбачає своє продовження у подальшій життєдіяльності фахівця.

Формування творчої активності неможливе без виявлення індивідуальних можливостей студентів. Необхідно так побудувати навчальний процес, щоб його центром стала особистість з її самобутнім і неповторно індивідуальним внутрішнім світом. Посилена увага до особистості суб'єкта навчання забезпечує розкриття його творчих здібностей, які за відповідних умов сприяють самотворенню.

Слушною є думка Л. Мільто, щодо індивідуально-творчого підходу у навчально-виховному процесі [8: 58]. У сфері індивідуальної творчості відбувається розвиток самобутніх якостей студента, набуття ним власного досвіду музичного творіння. Важливим є те, що індивідуально-творчий підхід – це шлях самореалізації та професійного зростання, а отже, повинен посідати чільне місце у процесі розвитку творчої активності майбутнього вчителя. Саме у процесі індивідуалізації "найбільш повно використовуються індивідуальні особливості кожного, визначаються перспективи подальшого розумового розвитку і гармонійного вдосконалення особистісної структури, відбувається пошук засобів, які б компенсували наявні недоліки і сприяли б формуванню індивідуального стилю діяльності майбутнього спеціаліста" [9: 69].

Таким чином, можна виділити дидактичні умови, які спрямовані на предметно-змістову (суперечність між знанням і незнанням), мотиваційну (внутрішня потреба, інтерес до проблеми) та особистісну (індивідуальні можливості, здібності, якості) сторони формування творчої активності майбутнього фахівця:

1. Врахування індивідуальних особливостей студентів, які вивчають музичне мистецтво, організація різноманітних індивідуальних форм роботи.
2. Використання системи психологічних і педагогічних стимулів для творчої активності студентів.
3. Навчання студентів плануванню своєї навчальної діяльності (зокрема, організації систематичної самостійної роботи).
4. Відпрацювання умінь і навичок роботи з різними інформаційними джерелами.
5. Підтримка прагнення студентів до успіху, усвідомлення необхідності навчання, тобто мотивація навчальної діяльності.

Усі вищезазначені умови формування творчої активності застосовуються в комплексі, всотуючи основні постулати проблемного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гребенюк О.С. Общая педагогика: Курс лекций. – Калининград, 1996. – 107 с.

2. Ильин В.С. Формирование личности школьника: Целостный процесс. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
3. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальна активність як проблема творчості. – Ростов-на-Дону, 1983. – С. 182 – 195.
4. Хекхаузен Х. Мотивація і діяльність. – У 2-х т. – Т.2. – М., 1986. – С. 92.
5. Ротенберг В.С., Аршавский В.В. Пошукова активність і адаптація. – М., 1984. – С. 32.
6. Дружинін В.Н. Психологія загальних здібностей. – М., 1995. – 368 с.
7. Ермолаєва-Томина Л.Б. Досвід експериментального вивчення творчих здібностей // Питання психології. – 1977. – N 4.
8. Мільто Л.О. Гуманістична модель особистісно зорієнтованих технологій // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики / Ред. кол.: Н.В. Гузій (відп. ред.) та ін. – Вип. 3. – К., 1999. – С. 55 – 60.
9. Гончаренко С.У., Володько В.М. Проблеми індивідуалізації процесу навчання // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 63 – 71.

Матеріал надійшов до редакції 21.12.2005 р.

Луценко В.В. Формирование творческой активности будущего учителя музыки (дидактические условия).

В статье рассмотрена система дидактических условий, которые обеспечивают преподавателю возможность организовывать активную деятельность студента посредством музыкально-компьютерных технологий.

Lutsenko V.V. The Didactic Conditions of Shaping Creativity of Prospective Teachers' of Music.

The article considers the system of the didactic conditions which enable teachers to organize students' activity by means of musical and computer technologies.